

WIJSGERIGE 'GRANDS CRUS' VAN DE TWINTIGSTE EEUW

Koen Boey, Arthur Cools, Joachim Leilich & Eric Oger (red.), *Ex Libris van de twintigste eeuw. Deel 1: Van 1900 tot 1950; Deel 2: Van 1950 tot 1998*. Leuven/Amersfoort, Acco, 1997/1999, 380 en 431 blz., 2 x 950 Bfr. ISBN 90 334 3848 8/90 334 4116 0
 Jan Sperna Weiland, *De mens in de filosofie van de twintigste eeuw*. Amsterdam, Meulenhoff/Kritak, 381 blz., 990 Bfr., ISBN NL 90 290 5811 0 / B 90 6303 770 8

Een Antwerpse groep filosofen, Koen Boey, Arthur Cools, Joachim Leilich en Eric Oger heeft de schitterende prestatie kunnen leveren een hele schare wijsgeren uit Noord en Zuid te verzamelen om een mooie keuze uit de wijsgerige literatuur van de twintigste eeuw aan te bieden. De redactiegroep - die zich in het academisch modieus Nederlands 'eds' van 'editors' noemt - is wel een beetje voorbarig want hij sluit de twintigste eeuw al af in 1992 met een boek waarvan we ons kunnen afvragen of het wel de eenentwintigste haalt: *The Rediscovery of the Mind* van John R. Searle. Onvermijdelijk wordt de lezer ertoe verleid na te gaan welk boek *hier* niet tot de filosofische 'grands crus' wordt gerekend en welk werk wel. Dan raakt hij toch even het noorden kwijt als hij merkt dat Max Scheler, Karl Jaspers en Gabriel Marcel geen 'grand cru' zouden hebben geleverd, terwijl John L. Austin, Thomas S. Kuhn, Louis Althusser (!), Nelson Goodman en Richard Rorty probleemloos als wijsgerige 'grand crus'-wijnboeren doorgaan. Ernst Cassirer krijgt met zijn *Philosophie der symbolischen Formen* onmiddellijk drie jaren voor zijn rekening (1923/1925/1929); ook Carnap is van de partij... Sommige auteurs krijgen geen twee vermeldingen, wat toch ook verbaast als men wat met Husserl, Heidegger of Ricoeur vertrouwd is.

Bovenstaande kritiek is gemakkelijk en de lacunes beletten niet dat de lezer een aantal uitstekende studies krijgt aangeboden: belangrijke wijsgerige werken krijgen hier een presentatie die tot verder lezen aanzet. Bovendien beperken de auteurs zich niet tot een 'eenvoudige' recensie of samenvatting van het uitverkoren boek; zij leggen natuurlijk de nadruk op het centrale probleem of thema van het boek en situeren het in de wijsgerige traditie en in het oeuvre van de besproken filosoof. Het gevaar bestaat dan wel dat - zoals in het Cassirer-hoofdstuk - de eigenlijke inhoud van het gepresenteerde boek opgaat in een technische vraagstelling waaraan alleen de specialist - hier: wie geïnteresseerd is in de geschiedenis en in de ontwikkeling van het neo-kantianisme - iets heeft.

De meeste hoofdstukken vertonen een bijzonder helder en didactisch karakter: het valt hierbij op dat alleen oudere of meer ervaren auteurs zo'n hoofdstukken schrijven. Dit komt tegemoet aan de opzet van het redactie-collectief dat zich bewust is dat elk wijsgerig boek verworteld is in een specifieke context en beantwoordt aan een bijzondere problematiek; het boek draagt daarom onvermijdelijk het stempel van zijn tijd, die het in concepten uitdrukt. Heel terecht proberen de samenstellers: "Als erfgenaam van uiteenlopen-

de invloeden waartegen het (boek) zich in meerdere of mindere mate afzet, maar die het in elk geval op een originele wijze wil verwerken, sticht het tegelijk nieuwe betekenissen die op hun beurt als invloeden gelden" (I, p. 8). Dit geldt niet alleen voor de hier gepresenteerde boeken, maar ook voor de presentaties zelf. Zijn sommige hoofdstukken misschien eerder academisch dan vulgariserend, alle kunnen dienst doen als introductie, als werkstuk waarnaar iemand kan teruggrijpen om zich in een bepaald thema te verdiepen. Wie zich met analytische wijsbegeerte wil inlaten, vindt onmiddellijk een aantal hoofdstukken (Carnap, Wittgenstein, Quine, Ryle en Austin) die hem op weg kunnen helpen. Het zelfde geldt voor de hermeneutische filosofie (Heidegger, Gadamer, Ricoeur en Derrida) of voor de fenomenologie (Husserl, Heidegger, Sartre, Merleau-Ponty) en zo kunnen we verder gaan.

De samenstellers hebben een enge selectie van wijsbegeerte gehanteerd en hebben daarom Sigmund Freud buiten beschouwing gehouden, "hoewel die toch wel een enorme invloed heeft uitgeoefend op de wijsbegeerte van de twintigste eeuw" (I, p. 9). Ook Jan Sperna Weiland wijdt aan Sigmund Freud geen afzonderlijk hoofdstuk in zijn verzameling wijsgerige 'grands crus', gebundeld in *De mens in de filosofie van de twintigste eeuw*, maar hij vergeet hem niet. Sperna Weiland schrijft wel - overigens niet helemaal terecht - "Freud hoort in dit boek niet thuis" (p. 88), juist is, wat volgt: "Wat hij heeft geschreven was naar zijn eigen overtuiging geen filosofie, maar strenge wetenschap; de naam 'psychoanalyse' houdt een wetenschappelijke, analytische opdracht in. Of het werk van Freud inderdaad het wetenschappelijke karakter heeft dat hij er zelf aan heeft toegekend, is omstreden; of het vooral om een natuurwetenschappelijke of meer om een hermeneutische theorie gaat, eveneens. Feit is dat Freud een grote invloed heeft gehad op de filosofie van de twintigste eeuw" (p. 88). Blijgevolg brengt Sperna Weiland Freud ter sprake waar hij ter sprake moet komen, zoals in de hoofdstukken over Max Scheler, Karl Jaspers - ja, die ontbreken bij Sperna Weiland *niet*, zoals er ook een hoofdstuk over Gabriel Marcel is, en twee hoofdstukken over Heidegger en Sartre en zoals er geen hoofdstukken zijn over de overschatten Engelstalige filosofen - en verder in de hoofdstukken Herbert Marcuse (toegegeven, eerder een 'premier cru' dan een 'grand cru'), Habermas en Foucault. Toch zou ik meer aandacht aan Freud hebben geschonken en hem samen met Max Weber (die nog minder aandacht krijgt) in het belangrijke hoofdstuk over de 'Voorlopers' hebben opgenomen, waartoe eigenlijk ook Marx en Nietzsche horen, aan wie toch elk een afzonderlijk hoofdstuk is gewijd.

Jan Sperna Weiland heeft de moed zijn boek in een Europees perspectief te situeren. Hij heeft immers een overzicht van de moderne wijsgerige antropologie op het oog die mensbeelden heeft geconstrueerd. Daarvoor moeten we inderdaad in West-Europa zijn "of, nog beperkter, in Duitsland en Frankrijk, dat wil zeggen Parijs. In de andere landen van Europa, ook in Nederland, is de filosofie voor een groot gedeelte een verwerking van wat in Duitsland en Frankrijk is en wordt gedacht" (p. 16). Niet iedereen zal dat graag horen, maar Sperna Weiland heeft gelijk. Filosofie is een Europese creatie, al doen heel wat Amerikaanse, Engelse en Japanse uitgeverijen en universiteiten veel voor de wijsbegeerte.

Binnen zijn perspectief beseft de auteur uitstekend dat hij hiaten moet laten en dat bepaalde figuren, die interessante mensbeelden hebben geconstrueerd, hier geen ruimte krijgen. Hij noemt Cassirer en Ricoeur (die in *Ex Libris* wel aan bod komen), alsook Ludwig Binswanger en Pierre Teilhard de Chardin (die ook in *Ex Libris* ontbreken om de eenvoudige reden dat de eerste een psychiater is en de tweede een paleontoloog).

Het 'Mensbeeldenboek' laat zich bijzonder vlot lezen. Serna Weiland, oud-rector van de Erasmus Universiteit, van huize uit didactisch geschoold, is ook predikant en heeft bovendien ruim vijftig jaar universitaire onderwijservaring. Hij weet hoe iets helder te formuleren en hoe iets terzijde te laten dat alleen voor specialisten interessant is. Is dit werk alleen een boek voor de leek? Op het eerste oog wel, en dan is het een goed boek, omdat het in de eerste plaats van wijsheid getuigt. Het is ook een boek voor de geschoolde wijsgeer die met zijn specialistische achtergrond toch vaak problemen heeft met het goed formuleren. Zo iemand kan terecht bij Serna Weiland die weet dat men met een probleemstelling moet beginnen, dat een probleem niet uit de lucht valt en ook als dusdanig niet technisch is, maar dat wij soms enige technische vaardigheid nodig hebben om dat probleem - neen, niet op te lossen, want dat gebeurt niet in de filosofie - verder te verhelderen en om een aantal perspectieven te schetsen. In deze verzamelde opstellen krijgen we een mooie constante: de mens wordt niet in zijn zelfbeeld opgesloten, integendeel, hij is betrokken op het andere en op de andere, zodat beelden van de mens tegelijk maatschappelijke beelden en uiteindelijk wereldbeelden en natuurbelieden worden. Voor de twintigste eeuw moeten we de meervoudsvorm hanteren, omdat er geen enkelvoudig beeld is en ook geen enkelvoudige wereldoriëntatie bestaat. Bovendien tekent zich in de westerse wereld een pluriformiteit van levensbeschouwingen af, met uiteenlopende visies op leven en dood, op immanentie en transcendentie, op humanistische of religieuze zin.

Serna Weiland ontvouwt aan de hand van achttien mooie portretten een breed panorama van thema's die de mens op de drempel van de eenentwintigste eeuw zullen bezig houden: zijn vrijheid in confrontatie met historische en sociaal-economische conditioneringen, zijn ethische verplichtingen niet alleen ten aanzien van zijn menselijke omgeving, maar ook ten aanzien van de niet-menselijke, zijn politieke verhoudingen die zowel uitmonden in vreedzaam overleg als in gewelddadige conflicten, zijn maakbaarheid en manipuleerbaarheid, zijn verhouding tot de machine en de meest verfijnde technologieën, zijn visie op het eigen lichaam-subject dat zo gemakkelijk in een lichaam-object verkeert, zijn verwerking van een bijzonder desastreuze twintigste eeuw met haar oorlogen, genocides en concentratiekampen, met haar verwoesting van steden en natuurgebieden, zijn verhouding tot het religieuze en het sacrale, het goddelijke en het transcendente. En zo kunnen we maar doorgaan als we even nagaan wat de West-Europese filosofen van Karl Jaspers en Max Scheler tot Jürgen Habermas en Jacques Derrida over de concrete mens met zijn verlangens en verwachtingen hebben te vertellen. We kunnen ons voor de eenentwintigste eeuw voorstellen dat het spreken over de mens tegen de achtergrond van 'Brave New World' zal geschieden of dat we het steeds opnieuw over de 'schitterende informa-

tie- en communicatietechnologie en de spelletjes in Cyberspace' zullen moeten hebben. De auteur is daar niet van overtuigd, want uiteindelijk blijven er de zogenaamde laatste metafysische vragen: "Die betreffen de dood, de zin van het leven, het 'eeuwige' leven, dat zich ook aan deze kant van de dood zou kunnen bevinden, de grote samenhang van alle dingen. Die metafysische vragen zijn er, doordat de mens van nature *animal metaphysicum* is. De wijsgerige antropologie van de toekomst zal daarom ook, zonder het definitieve antwoord te kunnen geven dat aan alle vragen een einde maakt, een overpeinzing van metafysische vragen zijn" (p. 374).

Jacques DE VISSCHER

'FIN DE SIÈCLE'

Fin de Millénaire. Groniek, historisch tijdschrift, 143 (december 1998). ISBN 90 72918 38 (Hfl. 12,95 op gironummer 1496758 t.n.v. *Groniek*, o.v.v. nr. 143)

Themanummer: Fin de siècle. Algemeen Nederlands tijdschrift voor wijsbegeerte, jg. 91, I (januari 1999).

Fin de siècle, fin de millennium. Nog een beetje en een draaikolk van commercie, nervositeit, gespannen verwachting en hoopvol verlangen sleurt ons onvermijdelijk, weliswaar een jaar te vroeg, naar een nieuwe eeuw en een nieuw millennium. Op hol slaande computers die een kernoorlog ontketenen en huilende millenniumbaby's, bij voorkeur niet kunstmatig op de wereld gezet: een chaotische heksenketel die de laatste stuip trekking is van een eeuw die Finkielkraut samenvatte als *l'humanité perdue*. Al deze onheilsberichten, samen met de al dan niet onderhuidse angst voor apocalyptische taferelen, nopen tot een afstandelijker discours, een filosofische reflectie. Zowel *Groniek* als het *ANTW* wijden een themanummer aan de nakende eeuw- en millenniumwende: het eerste vanuit een eerder sociologisch-historisch perspectief, het *ANTW* houdt zich aan een filosofische invalshoek.

In *Groniek* leidt J.E. Ellemers het probleem in met de vraag naar zin en onzin van de millenniumwissel. Vanuit de relativiteit van onze tijdrekening en het fenomeen van de *self-fulfilling prophecy* peilt hij, als leerling van Jan Romein, naar de *cesuurfähigkeit* ervan. Willemien Otten neemt het onvermijdelijke jaar 1000 voor haar rekening. Anselmus van Canterbury, Rudolfus Glaber en Adso van Montier-en-Der zijn daarbij haar gidsen. Voor een vergelijking van het negentiende eeuwse fin-de-siècle met het komende, tekent Wessel Krul. Niet alleen zoekt hij naar soortgelijke verschijnselen, maar stelt zich tegelijk de vraag of de eenentwintigste eeuw een beter antwoord te bieden zal hebben op dit fin-de-siècle-gevoel